

Література

1. Війна знищила 35 % економіки України — ООН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viynaznishchila-35-ekonomiki-ukrajini-onn-12122658.html> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Нарис про відбудову України. URL: <https://voxukraine.org/narys-pro-vidbudovu-ukrayiny/> (дата звернення: 12.03.2023).
3. Пилипенко Я. Відбудова України після війни: хто, як і за чий гроші. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/19/687200/> (дата звернення: 28.02.2023).
4. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ президента України №266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: 12.03.2023)

taras_kushnir@ukr.net

Кушнір Т. М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу,

Львівський національний університет імені Івана Франка. Україна

ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Анотація. *Окреслено ключові демографічні проблеми, з якими зіткнулась Україна в умовах широкомасштабного вторгнення російської федерації. Визначено ключові напрямки розробки державним програм задля повернення українських громадян до місць їх попереднього проживання. Обґрунтовано ключову роль економічного чинника у поверненні/неповерненні українців додому.*

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, біженці, економічні чинники повернення/неповернення біженців.*

Згідно опитування, проведеного компанією Deloitte наприкінці 2022 року, «Шукаючи притулку від російського вторгнення в Україну, майже 9,6 мільйона українців перетнули кордони Польщі, і приблизно 1,5 мільйона з них залишилися в цій країні. Отже, Польща стала основним прихистком для цивільних осіб, які тікають від війни» [4]. У той же час, «кількість біженців з України, зареєстрованих для тимчасового захисту або в аналогічних національних схемах захисту в Європі, станом на 31 січня 2023 року досягла 4 млн 823,33 тис.» [2]. Крім виїзду за межі України значна частина українців переміщена в межах національних кордонів. Так, «в Україні офіційно зареєстровано 4 867 106 ВПО, а за міжнародними оцінками кількість внутрішніх переселенців перевищує 7 мільйонів громадян» [1]. Наведені дані не враховують те населення України, яке примусово депортоване з тимчасово окупованих територій, або добровільно переїхало на територію країни-окупанта. В ЗМІ та з вуст офіційних осіб кількість таких людей варіювалась і досягала 2–3 млн. осіб. Таким чином, можемо говорити про те, що близько половини населення України за час широкомасштабної війни вимушено покидали свої домівки. Варто зазначити, що значна частина людей повернулась до своїх домівок, особливо це стосується деокупованих територій Півночі України, Кієва та Київщини. Таке повернення обумовлене тим, що ці території були доволі швидко деокуповані та активні бойові дії після деокупації на цих територіях практично не ведуться. Крім частих обстрілів прикордонних поселень, решта територій звільненої Півночі перебувають у відносній безпечній ситуації.

Однак, офіційні дані такі, що 4 млн 823,33 тис. осіб офіційно зареєстровані для тимчасового захисту в Європі та 4 млн 867,106 тис. осіб офіційно зареєстровані як внутрішньо переміщені — це дозволяє стверджувати, що майже 10 млн осіб сьогодні не проживають вдома.

Незважаючи на те, що війна триває, важливим вже сьогодні є питання демографічного прогнозування та розробки заходів щодо повернення українців до їхніх домівок. В цьому процесі можна розмежувати три ключові напрями:

1) повернення українців з-за кордону у відносно безпечні регіони (Західна та Центральна Україна);

2) повернення внутрішньо переміщених осіб, які виїхали з зони бойових дій до їхнього звичного середовища проживання;

3) повернення з-за кордону осіб, які виїхали з зони бойових дій до звичного середовища проживання.

Варто зазначити, що ще задовго до війни 10 % громадян України вбачали для себе бажаним переїзд до інших країн на постійне місце проживання. Для цієї категорії людей війна стала лише приводом і можливістю, здійснити бажане та виїхати, скориставшись статусом «біженця». Цю частину населення вважаємо, втраченою для України, але не вважаємо, що від цього зазнав значних втрат людський капітал України.

Повернення українців до відносно безпечних регіонів складне з психологічної точки зору. Варто розуміти, що люди, які вже рік знаходяться за межами країни, навіть якщо в місцях їх постійного проживання не ведуться бойові дії, емоційно не готові до життя, в якому щоденно лунають сирени, постійно є імовірність та ризики ракетних обстрілів. Люди за рік життя за кордоном звикли до безпеки, гарантій безпеки в Україні сьогодні не має ніхто. В цій категорії громадян бачимо дві складові: 1) сім'ї, які виїхали в повному складі (або в перші години 24-го лютого, або сім'ї з трьома і більше дітьми, або чоловік в момент вторгнення знаходився за кордоном, і сім'я доєдналась до нього, або сім'ї без чоловіків) та 2) сім'ї, які роз'єднані (виїхали жінки з дітьми, а чоловіки залишились в Україні). Щодо обидвох категорій не бачимо суттєвих перешкод для повернення до України сьогодні, не вбачаємо за доцільне здійснювати цілеспрямовані заходи державою щодо повернення таких громадян. Бо, якщо стимулювати повернення повних сімей до України, необхідно усвідомлювати, що ключовим фактором у прийнятті рішення ними про виїзд з України — це безпековий фактор, його гарантувати зараз неможливо. Тому, вважаємо, що за умови сприятливих безпекових тенденцій лівова частка з них повернуться, якщо не зможуть адаптуватись до життя в чужій країні. Щодо роз'єднаних сімей, то спостерігаємо, що більша частина таких сімей вже повернулись до України, або повернеться весною 2023 року. Чому ж для них фактор безпеки не відіграв ключової ролі? Для роз'єднаних сімей на терези було покладено безпеку з одного боку, та повноцінну сім'ю з іншого. В таких умовах, багато хто, звісно, обирає повноцінну сім'ю. Безпеку обирають лише ті роз'єднані сім'ї, які матеріально спроможні мігрувати в Україну — з України для зустрічей із рідними.

Щодо повернення внутрішньо переміщених осіб, які виїхали з зони бойових дій до їхнього звичного середовища проживання, то, маємо розуміти, що таке повернення, якщо і відбудеться, то нешвидко. За рік проживання в інших регіонах України, багато громадян адаптувались до нових міст, знайшовши роботу, влаштувавши дітей до шкіл та садочків, сформувавши нове середовище спілкування. Згідно опитування, проведеного Соціологічною компанією «Рейтинг» щодо настроїв українських біженців, які сьогодні проживають у Києві «Серед переселенців однозначно пов'язують свої плани із Києвом 28 %, ще 27 % — скоріше пов'язують. Близько третини ВПО не планують своє майбутнє життя у столиці» [5]. Тобто близько 60 % внутрішньо переміщених осіб, готові залишитись в Києві. Згідно цього ж опитування більше половини ВПО у Києві сьогодні мають роботу. Також «17 % переселенців зазначили, що їхнє житло, де вони жили до війни, зруйноване і непридатне до життя. У 24 % — частково пошкоджене, 2 % — було зруйноване, але вже відновлене, у 35 % — без змін. 21 % сказали, що не мають інформації щодо стану свого житла» [5]. От-

же, бачимо, що близько 60 % ВПО втратили своє житло. Фактично, можемо говорити про те, що готовність проживати на новому місці обумовлене економічним чинником — наявністю постійного доходу та місця проживання. Решта чинники не є суттєвими, бо рівень інфраструктурного розвитку у великих містах України є доволі високим і кожне місто є досить комфортним для проживання.

Щодо повернення тих осіб, які виїхали з зони бойових дій до звичного середовища проживання, то тут варто апелювати до визначених ключових бар'єрів повернення в Україну у опитуванні, проведеному Центром економічного відновлення, НДО та Gradus Research: 1. Відсутність умов для безпечного життя в Україні. 2. Відсутність оплачуваної роботи в Україні. 3. Відсутність / втрата житла в Україні [3, с. 19].

Якщо ВПО в Україні значно краще адаптувались до нових українських реалій, то ті громадяни, які виїхали за кордон, адаптовуються до життя в інших країнах. Так, згідно опитування українських біженців у Польщі 22 % планують там залишатись для постійного проживання, лише 8 % готуються до швидкого повернення, а переважна більшість планує повертатись, коли це дозволять обставини [4].

Щодо ключових економічних чинників, які, на наш погляд, визначатимуть повернення/неповернення з-за кордону, то у Польщі 19 % українців вже знайшли роботу за фахом, 19 % знайшли гіршу роботу, ніж мали в Україні, 28 % шукають роботу, 9 % — навчаються, 17 % хочуть знайти роботу, але не можуть через необхідність догляду за дитиною [4]. Важливим аспектом для біженців є забезпеченість житлом. 62 % українців у Польщі орендують житло [4]. Цей аспект вважаємо важливим, оскільки він говорить про те, що ця частка людей мають можливість сплачувати за оренду і, вочевидь, не потерпають від дискомфорту спільного проживання з іншими людьми чи в центрах для біженців. За альтернативи їх повернення до своїх напівзруйнованих міст, ця частина людей, однозначно залишиться за кордоном.

Однак, щодо тих українців, які опинились за кордоном, важливим аспектом є адаптація до іншомовного та інокультурного середовища, яка також відіграватиме істотну роль у прийнятті рішення про повернення чи неповернення до України.

Розуміємо той факт, що чим довше триватиме гостра фаза військових дій, тим більше людей будуть адаптовуватись на новому місці проживання та, відповідно, не матимуть бажання повертатись до своїх зруйнованих домівок. Важливим також є розуміння того, що далеко не усі зруйновані домівки та міста будуть відновлені. Розуміємо, що доцільність повного відновлення Маріїнки, Бахмута, Северодонецька, Волновахи тощо не є очевидною.

Маємо переконання того, що після закінчення війни, за умов нерозпаду російської федерації, населення України тяжітиме до проживання у великих містах. Бачимо, що в умовах війни захоплення великих міст є значно складнішим, ніж захоплення малих міст. Вести оборону у великих містах чи на підступах до них, значно легше. Щодо заселення сільської місцевості, то вважаємо, що ключовим чинником повернення людей до своїх домівок є темпи розмінування територій подальша придатність сільськогосподарських земель до вирощування тих чи інших культур. Сьогодні експерти говорять, що розмінування територій може зайняти десятки років. Прогнозувати щось щодо придатності угідь до сільського господарства складно, особливо в умовах загрози підривів водосховищ.

На разі, не бачимо однозначних можливостей для повернення громадян до місць постійного проживання у регіони активних бойових дій. Але, маємо тверде переконання в тому, що повернення українців до звичного середовища має відбуватись поетапно. На першому етапі повинні розроблятись державні та міжнародні програми, які сприятимуть поверненню українців у відносно безпечні регіони, навіть, якщо вони до широкомасштабної війни проживали в інших регіонах. Сьогодні необхідно розробляти заходи для стимулювання бізнесу та ство-

рення нових робочих місць у західних та центральних регіонах України, стимулювати будівництво доступного та безпечного житла, розвивати інфраструктуру.

Вважаємо, що вже сьогодні маємо усвідомлювати те, що структура чисельності населення України за регіонами істотно зміниться — зменшиться населення Сходу та Півдня, зросте чисельність населення Заходу та Центру. Відновлення прифронтових регіонів може зайняти надто багато часу, тому ключовим пріоритетом маємо визначити не «повернення українців до місць свого попереднього проживання», а «повернення біженців до України»!!!

Література

1. В Україні офіційно зареєстрували 4 867 106 переселенців. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3649695-v-ukraini-oficijno-zareestruvali-4-867-106-pereselenciv.html>.
2. Кількість біженців з України в Німеччині зі статусом тимчасового захисту зменшилася на 140 тис., що віддалило їхнє загальне число в Європі від 5 млн — ООН. Interfax-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/889059.html>.
3. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України — одинадцята хвиля дослідження. Аналітичний звіт Gradus Research Company. Жовтень. 2022. 93 с. URL: https://gradus.app/documents/311/Gradus_EU_wave_11_UA.pdf.
4. Опитування «Настрої українських біженців». Deloitte. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/UKRAINIAN_Deloitte_Refugee_Pulse_Report.pdf.
5. Порівняльне дослідження: настрої киян та переселенців (16-27 лютого 2023). Соціологічна компанія «Рейтинг». URL: <http://surl.li/fmoig>.

nataliya.m.lysyak@lpnu.ua

Лисяк Н. М.

д-р екон. наук, доц.,
кафедра економіки і маркетингу
Національний університет «Львівська політехніка»

СТАН, ВИКЛИКИ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ТРЕНДИ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

Анотація. Здійснено емпіричний аналіз стану та динаміки розвитку міст (обласних центрів) України, що дозволив виявити вплив демографічних, екологічних, економічних параметрів і підтвердити диспропорційність, а також наявність значних резервів невикористаного потенціалу, які потребують дієвих механізмів регулювання з боку державних і місцевих органів влади. Ідентифіковано головні пріоритети та підходи стратегічної політики міст у сфері транспортної інфраструктури, територіального розвитку, житлового будівництва, підвищення конкурентоспроможності економіки, екології. Виявлено основні невідповідності і бар'єри, а також оцінено перспективне бачення та механізми управління міськими процесами.

Ключові слова: місто, урбанізація, соціально-економічний розвиток.

Війна, що відбувається в Україні, окрім іншого, потребує від регіонів проведення узгодженої просторової політики — йдеться не лише про «просту» відбудову регіонів, міст і сіл, які зазнали й зазнають руйнувань і спустошень, а про створення комфортного й життєбезпечного середовища. Важливо переглянути усталені методичні підходи до розв'язання соціально-гуманітарних і безпекових проблем розвитку держави та територіальних систем різних ієрархічних рівнів. Особливої уваги в просторовій політиці держави має зайняти відношення